

використання в політологічних дослідженнях статистичних даних, кількісних методів, анкетних опитувань, моделювання політичних процесів тощо.

Спеціальні методи дослідження – група методів, що ґрунтуються на різних варіантах дослідження структури, функцій політичних процесів та інститутів – *методи, запозичені політологією з інших наук*. Це методи емпіричних соціальних досліджень, соціальної психології, статистики, моделювання. Об'єктом цих досліджень є функціонування політичних інститутів, дії політичних суб'єктів, динаміка громадської думки. Вивчають стиль діяльності учасників політичних процесів, ефективність політичних рішень, рівень політичної свідомості й культури різних груп населення. Використовують аналіз статистичних даних, зміст політичних рішень, усні методи (інтерв'ювання), письмові опитування (анкетування), безпосереднє спостереження за досліджуваним об'єктом, соціально-політичний експеримент.

Прикладні функції політології розширюють, застосовуючи саме спеціальні методи.

Тема 2. Політика як суспільне явище

Суспільство представляє собою сукупність різноманітних сфер його життєдіяльності. Різні соціально-гуманітарні та природничі науки досліджують окремі сфери життєдіяльності, які співвідносяться з їх предметом дослідження. Політична наука вивчає процеси, які відбуваються саме в сфері політичній.

2.1. Сутність політики

ПОНЯТТЯ ПОЛІТИКИ. Термін “політика” походить від давньогрецького слова *polis* (місто-держава) та пов'язаних з ним *politeia* (конституція), *politike* (мистецтво управління), *politicas* (державний діяч), *polites* (громадянин). З урахуванням соціального призначення політики вона може бути визначена як ***діяльність з керівництва та управління суспільством на основі публічної влади.***

Політика виникла водночас із соціальною, етнічною та релігійною диференціацією суспільства. Вона виникла як нагальна потреба в соціальній силі, здатній забезпечити реалізацію особистих, групових,

суспільних інтересів, регулювання відносин між людьми для збереження цілісності суспільства.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОЛІТИКИ:

- *загальнонауковий підхід* – сфера людської діяльності;
- *директивний підхід* – боротьба за владу і мистецтво володарювання;
- *марксистський підхід* – відносини класів, станів, суспільних груп, націй;
- *інституціональний підхід* – пов'язаний із функціонуванням урядових структур та осіб, що здійснюють управління;
- *функціональний підхід* – розподіл обов'язків і повноважень у цілісному суспільному організмі за умови їх узгодження);
- *комунікативний підхід* – як специфічний засіб взаємодії, за допомогою якого з'ясовується мета спільноти, загальні інтереси суб'єктів взаємодії, розробляються спільні й обов'язкові правила поведінки.
- *буденно-публіцистичний підхід* – спрямування або спосіб діяльності;
- *етично-цинічний підхід* – засіб досягнення егоїстичних цілей;

ОСНОВИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПОЛІТИКИ:

За сферою суспільного життя – економічна, національна, екологічна, військова, соціальна, науково-технічна, культурна.

За об'єктом впливу – внутрішня, зовнішня.

За суб'єктом політики – державна, партійна, суспільних організацій та рухів.

За масштабами – міжнародна, світова, локальна, регіональна.

За терміном дії – короткострокова, середньострокова, довгострокова.

За метою – політика нейтралітету, національного примирення, політика “відкритих дверей”, політика “великого стрибка”, політика компромісу.

ВИДИ ПОЛІТИКИ. У найбільш загальному вигляді за спрямованістю політика кожної окремої держави поділяється на внутрішню і зовнішню.

Внутрішня політика – це діяльність держави та інших політичних інститутів, яка охоплює різні сфери суспільного життя і

спрямована на збереження, реформування або докорінну зміну існуючих суспільних відносин.

Основні види внутрішньої політики розрізняються залежно від найважливіших сфер суспільного життя. Такими видами є економічна, соціальна і культурна політика. Кожен із цих видів політики спрямований на регулювання певного виду суспільних відносин і, в свою чергу, складається з ряду різновидів.

Економічну політику складають промислова, аграрна, фінансова, інвестиційна, структурна, науково-технічна, зовнішньоекономічна та інші різновиди політики.

Соціальну політику розрізняються залежно від груп соціальних спільностей як її об'єктів. Такими різновидами є політика соціального партнерства, спрямована на регулювання відносин між суспільними класами, етнічна, або національна, демографічна, молодіжна, пенсійна, регіональна політика тощо. Галузевими різновидами соціальної політики є житлова, політика у сфері охорони здоров'я, освітня політика.

Культурна політика охоплює сферу духовного життя суспільства, її різновидами є, наприклад, політика в галузі мистецтва, у сфері науки та освіти. Існують різновиди внутрішньої політики, що певною мірою є проміжними між її основними видами. Так, податкова політика проміжна між економічною і соціальною, освітня – між соціальною і культурною.

За повнотою охоплення сфер суспільного життя та впливом на суспільство можна виокремити такі різновиди політики, як *оборонна, екологічна, у сфері науки*.

Державна політика – виступає найважливішим видом політики.

Залежно від інституціональних складових держави вона може поділятися на *політику уряду, глави держави, парламенту, окремих міністерств* тощо. Свої особливості має політика політичних партій та їх різних об'єднань (виборчих блоків, урядових коаліцій тощо), громадсько-політичних організацій – профспілок, молодіжних, жіночих та інших об'єднань.

Зовнішня політика, спрямована на регулювання відносин з іншими державами та міжнародними організаціями, її поділяють на стратегічну і тактичну, або поточну. Її може проводити лише держава.

Стратегічна політика зорієнтована на вибір найбільш значущих цілей розвитку суспільства в цілому або його окремих складових,

визначення найважливіших напрямів, методів і засобів їх досягнення й розрахована на відносно довготривалий період.

Тактична, або поточна, політика – це політична діяльність у кожній конкретній ситуації, спрямована на реалізацію поставлених стратегічних цілей. Вона підпорядковується стратегічній політиці й передбачає гнучкість, оперативність у застосуванні методів і засобів.

СТРУКТУРА ПОЛІТИКИ наочно відображена на рис. 2.1.

Рис. 2.1 Структурні компоненти політики

ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ ПОЛІТИКИ:

Універсальність політики полягає у її всеосяжному характері, здатності впливати практично на будь-які сторони та елементи життєдіяльності суспільства, починаючи з масштабів держави й закінчуючи індивідуальними рисами характеру людини.

Інклюзивність (від лат. *includere* – включати) політики – це її здатність необмежене проникати в усі сфери суспільного життя.

Атрибутивність політики проявляється у її здатності поєднуватися з неполітичними суспільними феноменами, відносинами і сферами, утворюючи інші види суспільних відносин і сфери суспільного життя.

ФУНКЦІЇ ПОЛІТИКИ:

- вираження владно-значущих інтересів усіх груп та верств населення;
- інтеграція різних верств населення, підтримка цілісності суспільної системи;
- управління і керівництво суспільними процесами, забезпечення цивілізованого діалогу між громадянами і державою;
- забезпечення інноваційності соціального розвитку суспільства і людини, розширення сфери відносин між народами;
- соціалізація особистості.

ЗАСОБИ ПОЛІТИКИ:

Функції політики реалізуються за допомогою низки засобів. Такими засобами є право і примус (як найважливіші засоби здійснення влади), а також мораль, мова, символіка тощо.

Примус, насильство домінували в політиці протягом усієї історії людства. В сучасних демократичних державах у політиці переважають **право і мораль**. Це зовсім не означає відмови від примусу. Ефективна політика передбачає оптимальне поєднання примусу, права й моралі. В разі відсутності оптимального співвідношення цих засобів політика втрачає свою здатність виражати інтегрований суспільний інтерес.

Співвідношення в політиці примусу і права значною мірою залежить від морального стану суспільства. Чим вищий рівень моральності суспільства, тим більший обсяг правового регулювання суспільних відносин, і навпаки, низький рівень морального стану суспільства потребує використання у збільшеному обсязі примусу.

СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИКИ – це особи і соціуми, а також створені ними установи і організації, які беруть активну, свідому участь у політичному процесі. Усвідомлення політичних інтересів соціальними групами робить їх суб'єктами політики, а нерозуміння цих інтересів – об'єктами політики.

Типи суб'єктів політики:

Перший тип називають паройкіальним (від грецьк. “пара” – навколо та “ойкос” – дім, господарство). Цей тип суб'єктів політики живе безпосередньо інтересами найближчого оточення. У його представників украй обмежене або взагалі відсутнє усвідомлення політичної системи як чіткого та спеціалізованого утворення.

Другий тип – це суб'єкт-підданий, для якого характерним є свідоме виконання наказу, обов'язку. Представники цього типу можуть усвідомлювати значення багатьох управлінських ролей, проте не володіють конкретним знанням того, як вони можуть впливати на політичну систему.

Третій тип політичних суб'єктів – це учасник, або партисипант (від франц. *participant* – учасник). Це найактивніший і найсвідоміший суб'єкт політики, що формує низку спеціальних ставлень до політичних інститутів, а також до тих ролей, які він здатен у них відігравати.

Групи суб'єктів політики (за характером і місцем, яке вони посідають у суспільній структурі):

Соціальними суб'єктами політики є індивіди й різноманітні соціальні спільності. Існує п'ять основних груп таких спільностей: соціально-класові, етнічні, демографічні, професійні, територіальні. Головною їх особливістю є те, що вони сформувалися в процесі історичного розвитку об'єктивно, тобто незалежно від свідомості та волі людей.

Інституціональні суб'єкти політики, якими є політичні інститути, навпаки, виступають результатом свідомої цілеспрямованої діяльності людей. Політичними інститутами є такі політичні установи, як держава та її структурні елементи (глава держави, парламент, уряд), політичні партії, громадсько-політичні організації і рухи, органи місцевого самоврядування та ін. Оскільки інституціональні суб'єкти політики похідні від соціальних, вони називаються ще вторинними, тоді як соціальні – первинними.

Функціональні суб'єкти політики є такими суспільними інститутами, які не виконують політичну функцію постійно, а беруть участь у політиці лише ситуативно, за певних умов, вступаючи у

взаємодію з політичними інститутами. Це, наприклад, церква, армія, більшість громадських організацій, засоби масової інформації, різноманітні економічні об'єднання тощо. Зазначене розмежування суб'єктів політики, особливо другої і третьої груп, не є абсолютним. Функціональні суб'єкти політики можуть перетворюватися на інституціональні, і навпаки.

Політична суб'єктність багатьох соціальних спільностей, наприклад класів чи націй, виявляється лише через політичні інститути.

Важливо також враховувати відмінності між суб'єктами політики залежно від їх ставлення до влади. Одні з них (держава, правляча партія, політичні лідери) безпосередньо здійснюють процес владарювання та управління, інші (опозиційні партії, громадські організації, виборці тощо) можуть лише тією чи іншою мірою брати участь у політичному житті, підкоряючись чужій волі й захищаючи власні інтереси.

Суб'єкти політики, які мають приховані групові інтереси:

Клан – це мала група, що намагається шляхом закулісних дій зайняти панівне становище у певній політичній структурі (партії, групі тиску, уряді);

Мафія – суворо ієрархізована і глибоко законспірована організація, що намагається досягти користолюбних цілей у рамках не тільки якоїсь організації, а й усього суспільства. На відміну від організованої злочинності мафія тісно пов'язана із політикою;

Родинно-земляцькі угруповання здебільшого існують на нижчих рівнях влади, але підтримують контакти з представниками вищих політичних кіл. Такі зв'язки можуть відігравати важливу роль при формуванні вищих ешелонів влади (президент при формуванні кабінету міністрів надає перевагу особам з близького йому оточення).

ОБ'ЄКТИ ПОЛІТИКИ – всі явища політичного та суспільного життя, на які спрямована діяльність суб'єктів політики. Ними можуть бути елементи політичної, економічної, правової і культурно-духовної підсистем суспільства, а також соціуми й окремі особи.

ПОЛІТИЧНА СФЕРА – є сукупним, узагальнюючим поняттям сучасного розуміння політики. Функціонування політичних суб'єктів (народ, партія, держава, нація, політичні лідери та інш.) у відповідності з притаманними для них інтересами і завданнями, формування в зв'язку з цим політичних відносин і процесів складають **політичне життя суспільства**.

Політичне життя суспільства складне і багатогранне. Структурний аналіз його можна вести за різними основами (рис. 2.2).

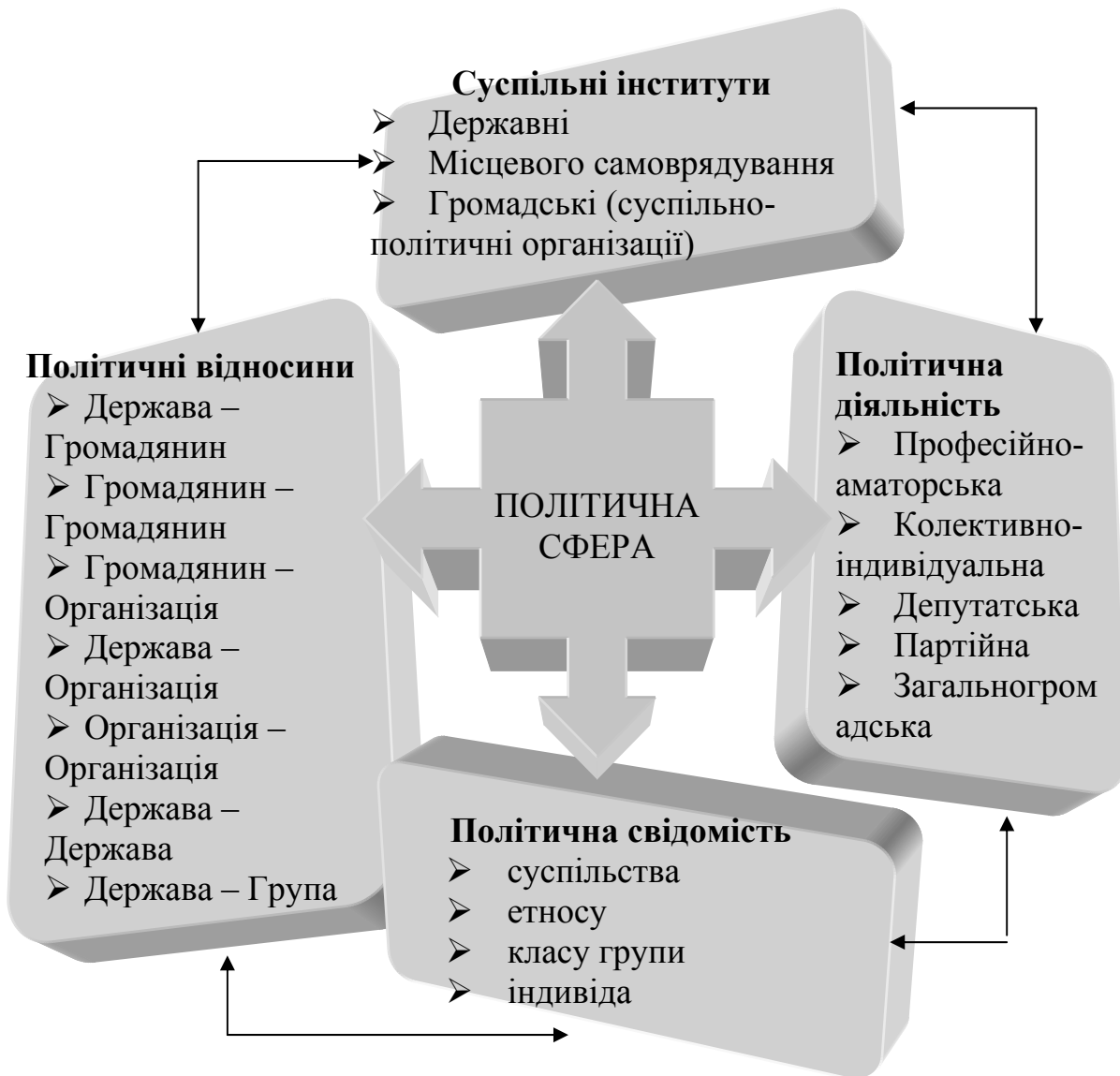

Рис. 2.2 Зміст і структура політичної сфери суспільства

Сьогодні об'єктивне значення політичної сфери дуже велике, тому що від процесів, які в ній відбуваються, від здатностей людей розпізнати тенденції їх розвитку, від уміння управляти ними залежать долі не тільки окремих народів, але й всього людства. Тому на початку XXI ст. політична сфера – одна із пріоритетних.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ:

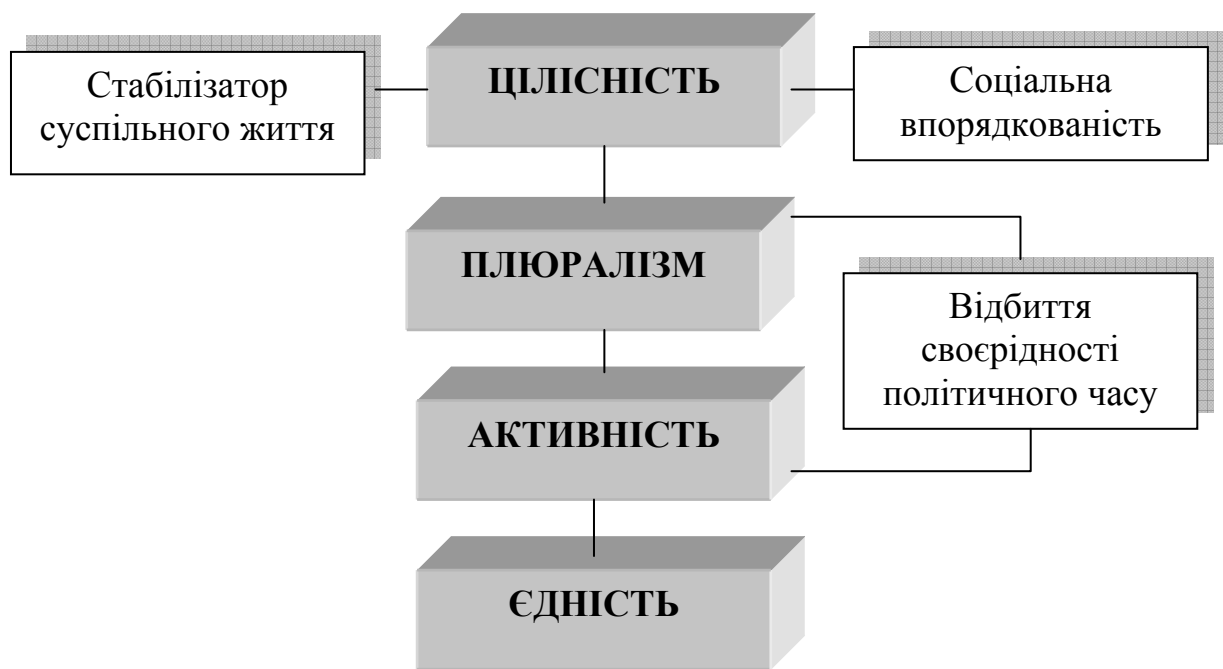

Рис. 2.3 Особливості політичної сфери

ЗВ'ЯЗОК ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ З ІНШИМИ СФЕРАМИ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА: у сукупності суспільних відносин найважливіші ті, які складають головний зміст основних сфер суспільного життя, – економічної, соціальної, політичної і духовної. Це економічні, соціальні, політичні й соціокультурні (ідеологічні, моральні, естетичні, релігійні) відносини. Вони тісно пов'язані між собою.

Політика тісно пов'язана з духовною сферою суспільного життя. Так, культура суспільства визначає культурне обличчя політики, її зв'язок з історією, людиною, знанням. Необхідними є також моральні оцінки й настанови політики: вона може бути більш-менш моральною або ж зовсім аморальною.

Особливо тісний зв'язок політики з ідеологією. Якщо мораль, культура чи релігія впливають на політику здебільшого опосередковано, то ідеологія зливається з нею безпосередньо. У стабільних демократичних суспільствах функціональний зв'язок політики з іншими сферами має сталий динамічний характер із чітко вираженою тенденцією до зниження ролі політики як регулятора суспільних відносин. Натомість зростає регулююча роль економічних, моральних, культурних та інших чинників, не пов'язаних з використанням влади.

2.2. Політичний процес

Політичний процес є специфічною категорією політології, що отримала неоднозначне тлумачення: його ототожнюють з поняттям політики в цілому (Р. Доуз), вбачають специфіку політичних процесів в результатах функціонування політичної системи (Т. Парсонс) або в динаміці боротьби суб'єктів політики за статуси і владу (Р. Дарендорф), а також в політичній поведінці суб'єктів політики в ході реалізації своєї мети (Ч. Мерріам). Виходячи з цього, робимо висновок, що в змісті будь-якого політичного процесу присутні зміни, діяльність людей та їх конфлікти, а також функціонують певні інститути і досягається результат.

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС – це сукупність інституалізованих і неінституалізованих дій суб'єктів політики, які здійснюють формування та реалізацію загальною колективною владою волі суспільства. Західні політологи підкреслюють, що політичний процес є орієнтаційним поняттям, яке забезпечує діалог людей і культур, але не визначає його кінцевого результату.

ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ. Політичний процес є одним із суспільних процесів і відрізняється від правового, економічного, ідеологічного, духовно-культурного своїми **якісними характеристиками:**

по-перше, він є визначенням конкретного, з кінцевим результатом процесу певного масштабу (наприклад, формування певної партії, проведення виборів і т.ін.);

по-друге, відображає реальну взаємодію суб'єктів політики;

по-третє, показує як індивіди, соціальні групи та інститути влади з усіма своїми стереотипами, цілями і забобонами взаємодіють один з одним та з державою, реалізуючи при цьому свої специфічні соціальні ролі та функції.

Джерелом розвитку політичних процесів виступають суперечності всередині політичної системи. Існує три групи таких суперечностей і всі, хто бере участь у політичному процесі, обов'язково повинні це враховувати:

по-перше, протиріччя частини (певного класу, політичної партії) і цілого (народ в цілому);

по-друге, протиріччя всередині частини (поділ суспільства на класи, соціальні групи має умовний характер і суперечності зберігаються завжди);

по-третє, протиріччя частини по відношенню до свого авангарду (політична партія, яка повинна виражати інтереси певної частини народу не дотримується своєї програми, що відриває маси від верхівки партії).

Наприкінці 50-х років ХХ ст. виник самостійний напрям аналізу політичного процесу – **теорія політичної модернізації**, суть якої полягає в описі характеру і напрямків переходу від традиційного до раціонального суспільства в результаті науково-технічного прогресу, соціально-структурних змін і перетворень нормативно-ціннісної системи. Оскільки саме політична система має бути якомога більш адаптованою до нових проблем, породжених суспільно-політичними змінами, то одним з найголовніших завдань політичної модернізації є формування політичної системи соціальної дії. Інституціоналізація політичної структури також є важливою метою, адже удосконалення традиційних інститутів, що в процесі модернізації суттєво змінюють свої функції та характер діяльності або ж взагалі реформуються в нові структури, є необхідним. Процес модернізації має альтернативний характер, разом з тим можемо говорити про певні стандарти в організації економіки, політики, соціальних відносин (як-то товарно-грошовий регулятор виробництва, збільшення затрат на освіту, зростання ролі науки в раціоналізації економічних відносин, сприяння якомога більшій соціальній мобільності населення, плюралістична організація влади, зростання політичних комунікацій і багато інших тенденцій).

СТРУКТУРА ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ складається з таких етапів:

- **етап представлення політичних інтересів** груп інститутам, що приймають управлінські рішення (включає виявлення, формування, пропаганду політичних інтересів індивідів, спільнот, організацій та рухів). Оскільки організовані і неорганізовані асоціації громадян мають різний характер і регулярність у представництві своїх інтересів, то центральним моментом на даному етапі є електоральний процес. Політологи радять звертати особливу увагу на способи, якими політична еліта впливає на результати голосування, соціальну структуру, етнічний склад, рівень освіченості, домінуючі цінності і т.п.

● **етап вироблення, прийняття та реалізація політичних рішень.** Ця стадія включає виділення з політичного контексту проблем, збір інформації, розгляд різноманітних можливих альтернатив. Також обов'язково враховується конституційно закріплений в державі порядок прийняття рішень та відомості про осіб, які виступають від імені держави і ту конкретну ситуацію, у якій виробляється спільна воля.

● **етап реалізації політичної волі,** вираженої у формі управлінських рішень, а також розподілу та перерозподілу ресурсів влади; контролю за елітою та політичною мобілізацією громадян. На даному етапі визначальним є питання вибору адекватних засобів і методів політичного регулювання (насильницьких або ж ненасильницьких, ідеологізованих чи неідеологізованих і т.п.).

В політичній науці розрізняють три режими політичного процесу, що характеризуються активізацією дій соціальних груп, які використовують різні інститути влади для задоволення своїх інтересів: режим функціонування, розвитку та занепаду.

Режим функціонування не виводить політичну систему за рамки взаємин громадян та інститутів державної влади, що склалися на даний час. У цьому режимі політичний процес відображає просте відтворення структурами влади рутинних, щораз повторюваних відносин між елітою та електоратом, політичними партіями, органами місцевого самоврядування тощо.

Режим розвитку означає, що структури й механізми влади виводять політику держави на рівень, що дозволяє адекватно відповідати на нові соціальні вимоги населення та поклик часу. Такий характер політичних змін означає, що інститути державної влади, правлячі кола зрозуміли цілі та знайшли методи управління, відповідні змінам, що відбуваються в соціальній структурі суспільства, а також змінам у співвідношенні політичних сил всередині країни й на міжнародній арені.

Режим занепаду та розпаду політичної цілісності має місце коли відцентрові сили й тенденції піднімаються над інтеграційними й приводять до розвалу встановленого режиму правління. Як наслідок – правляча еліта втрачає здатність управляти суспільством і регулювати соціально-правові відносини, а сам політичний режим втрачає стабільність і легітимність.

Політичні процеси втілюють в собі соціальні і політичні зміни, що є результатом складної взаємодії політичних, соціальних та ряду інших факторів. Результати політичного процесу залежать від сукупності

незалежних змінних (наявність ресурсів; сприятливих або несприятливих умов; зовнішнє оточення; втручання неочікуваних, випадкових факторів і т.ін.), а також від залежних змінних, наявних у самому політичному процесові (обраних засобів, способів, методів, виконавців та відносин між ними). Більша частина незалежних змінних може і повинна бути врахована в проекті політичного процесу, так само як і залежних (однак саме ця друга група факторів більше за все здатна порушити політичний процес).

ФОРМИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ:

- революція і реформа;
- політична криза і політичний конфлікт;
- політичне рішення і політичний плюралізм;
- повстання, бунт, заколот, путч;
- політична кампанія і пряма дія в політиці.

Революція являє собою спосіб вирішення внутрішніх конфліктів, що є наслідком глибоких соціально-економічних державних процесів. Як влучно відзначив Ж. Петан, “Рано чи пізно кожна остання революція виявляється передостанньою”. Ч. Джонсон у своїй концепції революції наголошує, що у випадку нездатності суспільства змінити свої інституції відповідно до внутрішніх і зовнішніх змін суспільна система втрачає рівновагу, що і є основною умовою для виникнення революції. Нестабільність змушує маси до пошуку нових лідерів, водночас існуюча влада стрімко втрачає підтримку більшої частини населення. Запобігти революції можна випередивши опозицію або за допомогою сили. П. Сорокін в роботі “Соціологія революції” найбільш важливими причинами революцій називає голод (пригнічення інстинкту харчування), неможливість задовольнити потреби в житлі, одягу навіть у мінімальному об’ємі, панування бідності і жебрацтва одних на фоні процвітання інших, деспотичні езекуції, масові страти (пригнічення інстинкту самозбереження), гоніння релігійного характеру та ін. Необхідними умовами революційного вибуху, на його думку, є два моменти: масове незадоволення існуючим порядком і нездатність правлячої еліти розробити контрзаходи, щоб хоча б частково змінити умови і направити незадоволення мас і нереволуційне русло.

Поряд з революціями формами досягнення політичної влади є **політичні перевороти**, які не призводять до докорінних соціально-політичних та економічних змін, а лише до персональних перестановок в центрі влади. Відомі: державні перевороти – форма зміни глави

держави чи уряду, прихід до влади нових політичних сил з боку представників апарату влади чи певних кіл правлячих класів; “палацеві” перевороти – форма зміни влади певним колом осіб, які знаходяться при дворі; путчі – форма боротьби за владу за допомогою використання репресивних заходів і допомоги частини армії; військові змови – форма встановлення влади військовими, що не передбачена законами і спирається на військову силу, яка виражає інтереси військово-промислового комплексу тощо.

Іншою формою світового політичного процесу є еволюція (поступальний розвиток), головним інструментом якої є реформа. Найбільш поширеним є розуміння **реформи** (від лат. “перетворювати”) як зміни будь-якої істотної сфери життя суспільства при збереженні основ його економічного і соціального ладу. Реформа є повсякденною реальністю у більшості країн світу, оскільки саме життя змушує суспільство перебудовувати державні структури і інституції, пристосовуючи застарілі конструкції до нових умов. Вони можуть бути соціальними, економічними, політичними, їх спрямованість може мати зберігаючий чи перетворюючий характер, бути системними чи стосуватися окремих суспільних сфер (реформа освіти, військова і т.п.) і т.п.

ТИПИ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ. В західній політології існують наступні **системи типологізації** політичних процесів:

- за значущістю для суспільства політичні процеси поділяються на **базові** (характеризують способи включення широких соціальних верств населення у відносини з державою, форми перетворення інтересів та вимог населення в управлінські рішення, типові прийоми формування політичної еліти) і **периферійні** (відбивають динаміку формування політичних партій, груп тиску, розвиток місцевого самоврядування і т.п.);

- з точки зору участі мас у політичному житті визначають такі, що ангажують – **демократичні** і такі, що не ангажують – **антидемократичні**, тоталітарні політичні процеси, в останніх переважають нав’язані громадянам форми політичних відносин і жорстко централізовані методи прийняття управлінських рішень;

- американський політолог Л. Берест в основу класифікації політичних процесів поклав поняття народу як основного суб’єкта політики. Він визначає такі їх різновиди: **пряма демократія** (схема якої є такою: народ – законодавчий процес), **представницька демократія**

(що діє за такою схемою: народ – законодавець – законодавчий процес), **плюралістична демократія** (діє за схемою: народ – групи тиску – законодавець – законодавчий процес);

● за критерієм публічності політичний процес може бути **відкритий** (характерний тим, що політичні інтереси громадян виявляються систематично в електоральних волевиявленнях, програмах партій і суспільних рухів, а соціальні контакти базуються на демократичних принципах і процедурах) і **тіньовий** (ґрунтується на публічно неоформлених інститутах і центрах влади, на не легалізованих і невизнаних суспільством структурах або ж реальний політичний процес, якому перешкоджають у легалізації і він набуває характеру некерованості і невизначеності).

Різновидами політичного процесу є політична соціалізація, політична участь, політичні зміни та політичний розвиток.

Політична соціалізація – це процес входження людини в світ політики, засвоєння нею досвіду, норм і традицій політичної культури.

Політичні зміни – це збільшення у структурних і функціональних особливостях політичних явищ частки нового, що забезпечує як самовідтворення, так і оновлення суспільно-політичного організму.

Політичний розвиток – це перехід від одного політичного стану до іншого, якісно досконалішого, від простішого до складнішого, зумовлений зростанням і змінами політичної культури, оволодінням новими формами політичної діяльності.

2.3. Політика та соціальні відносини

Будучи суспільним явищем, політика прямо пов'язана із типом та характером соціальних відносин. З одного боку, вона залежить від останніх, з іншого – на них впливає.

СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ – взаємовідносини, які виникають між соціальними спільнотами, між спільнотами і державними установами.

Вони можуть бути:

- формальні і неформальні;
- відкриті і приховані (латентні);
- легітимні й нелегітимні,
- продуктивні і контрпродуктивні.